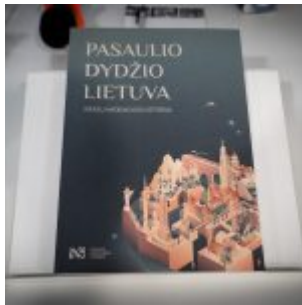

Pirmasis įtraukusis Lietuvos muziejų leidinys - apie pasaulio lietuvius

Šią vasarą Europos Sąjungoje įsigaliojo Prieinamumo direktyva - teisės aktas, kuris įpareigos leidėjus skaitmeninius leidinius rengti taip, kad jais galėtų naudotis visi skaitytojai, įskaitant turinčius regos ar skaitymo sutrikimų. Tai reikšmingas pokytis ne tik leidybos sektoriui, bet ir kultūros institucijoms, siekiančioms atverti savo turinį kuo platesniam visuomenės ratui.

Lietuvos Nacionalinio muziejaus informacija

Šiam pokyčiui Lietuvos nacionalinis muziejus (LNM) ruošėsi iš anksto - kartu su Lietuvos audiosensorine biblioteka (LAB) parengtas elektroninis leidinys „Pasaulio dydžio Lietuva“, pasakojantis lietuvių migracijos istoriją, tapo pirmuoju muziejiniu leidiniu, visiškai atitinkančiu prieinamumo reikalavimus.

Leidybos praktikos transformacija

Nors apie prieinamumo direktyvą kalbama jau kelerius metus, tokio tipo leidiniai vis dar naujiena ne tik Lietuvos muziejams, bet ir visam kultūros sektoriui. Dauguma leidinių prieinamumo link juda palaipsniui, adaptuodami atskirus leidybos komponentus.

„Elektroninis leidinys „Pasaulio dydžio Lietuva“ yra pirmasis Lietuvoje sertifikuotas prieinamas muziejaus leidinys. Iki šiol sertifikuoti buvo daugiausia grožinės literatūros leidiniai. Užtikrinti jų prieinamumą yra paprasčiau nei tokių gausiai iliustruotų leidinių ar parodų katalogų, todėl šis pavyzdys - labai

reikšmingas ne tik turiniu, bet ir sektoriumi, kuriame įgyvendintas“, – sako Inesa Rinkevičiūtė, LAB komunikacijos koordinatorė, įtraukiosios leidybos specialistė.

KOKIAIS KELIAIS IR BŪDAIS LIETUVOS ŽMONĖS EMIGRAVO?

Kelionė iš namų iki galutinio tikslo buvo ne tik dažniausiai nelegali, bet ir sudėtinga, ilga, brangi. Palikę namus, žmonės važiuodavo vežimais ar eidavo pėsčiomis iki artimiausio didesnio miestelio ar valsčiaus centro. Nuo ten vežimais važiuodavo iki Rusijos–Vokietijos sienos, kurią neretai kirsdavo kontrabandininkų išbandytais keliais, palydimi vedlių, kuriems už paslaugą turėdavo užmokėti. Privalėjo atseikėti ir sargybinėms prie sienos, iš anksto sumokėti kelionės agentams Vokietijoje ir, žinoma, nusipirkti laivo bilietą, vadinamą *šipkarte*.

Vokietijoje nelegalių migrantų laukdavo specialios sanitarinės stotys. Jose atvykėliai būdavo patikrinami mediciniškai, jų bagažas išdezinekuojamas, kad būtų mažesnis epidemijų pavojus. Ši patirtis užfiksuota amžininkų atsiminimuose: „Po nakvynės nuvedė į pirtį, ten didelėje eldijoje buvo pilna žmonių. Ant aslos buvo pamesti ryšuliai. Iš ten išėjus buvo priskyta visiems apnuoginti savo kūnus, stoti po šmirkštyneimis ir apiplauti Rusijos nuodėmes“ (Jonas Šilburis).

Perėjus patikrą, dar reikėdavo nukakti iki didžiųjų uostų – Hamburgo, Brėmeno, Antverpeno ar Roterdamo. Ten prie uosto įrengtuose barakuose neretai kelias savaites tekdavo laukti atvykstančio laivo ir už naktį mokėti po kelias markas. O tada dar keletą savaičių keliauti garlaiviu ir tikėtis, kad nei liga, nei maisto nepriteklus nesukliudys pasiekti kelionės tikslo. Lietuviai dažniausiai plaukdavo į JAV, o dalis žydų jau tuomet rinkdavosi ir Pietų Afrikos Sąjungą ar Pietų Amerikos šalis.

71 Vienas iš įsivyravusių sienos patikrų punktų buvo Kybartai.

Jonas Šilburis, „Kelionė iš Kybartų“, 1910 m. ir jo leidimo versijos: 1910 m. ir 1911 m.

→ Vėlyboje galutinio tikslo siekiantis geras žinojo legaliai į Vokietiją vykstantys lietuviai gyventojai. Eikdami kitoje sienos pusėje taip pat buvo geras požiūris.

Atsakydamas į klausimą, kaip „sąjunga“ atėjo, kiti ir jo patys patirtis rašė.

Ištrauka iš Įtraukiojo leidinio Pasaulio dydžio Lietuva | LNM archyvo nuotr.

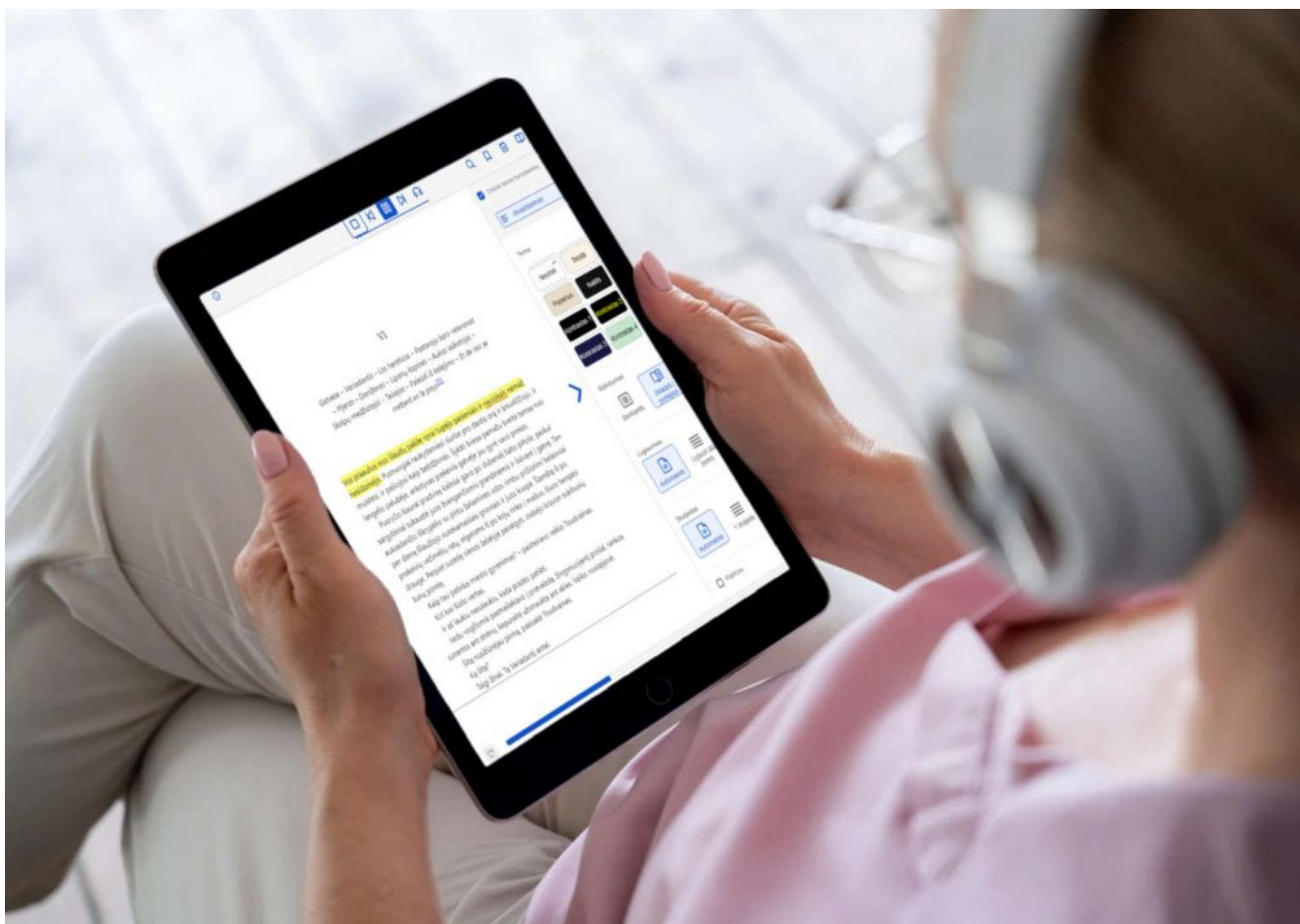
Leidinyje nėra tik adaptuota jau egzistuojančios spausdintos knygos versija. Tai vienas iš retų atvejų, kai prieinamumo principai buvo taikomi nuo pat leidinio kūrimo pradžios.

„Įtraukumas buvo esminė šio leidinio rengimo prielaida, o ne prievolė pagal direktyvas. Mums norėjosi ne parengti elektroninę šios knygos versiją, bet jos pasakojimą apie mūsų visų migracijos istoriją padaryti prieinamu visiems. Toks požiūris pareikalavo papildomo laiko, konsultacijų ir kompetencijų, tuo pačiu – iš esmės pakeitė mūsų, kaip leidėjų, darbo sampratą“, – sako Justina Brukštutė-Šimkė, LNM Leidybos skyriaus vadovė.

Iliustracijos - ne tik akims

Vienas pagrindinių leidinio išskirtinumų, o kartu ir didžiausias leidybinis iššūkis buvo iliustracijų apimtis bei jų pritaikymas regos negalią turintiems skaitytojams.

Leidinyje pateikiama daugiau nei pustučio šimto iliustracijų, iš kurių apie 200 yra papildančio pobūdžio, t. y. suteikia kontekstinės, naratyvinės ar edukacinės vertės. Visos iliustracijos buvo aprašytos pagal prieinamumo standartus – tai ne tik techninis, bet ir kūrybinis darbas. Tam reikėjo tiek istorinių žinių, tiek gebėjimo tekstu perteikti vizualinius objektus – nuo pašto ženklo ar žemėlapių iki medalių, lagaminų, fotografijų.

Įtraukioji leidyba – mažiau barjerų, daugiau skaitytojų | Viktoro Kalniko nuotr.

„Visos iliustracijos yra aprašytos detalai, siekiant, kad neregiai neprarastų svarbios informacijos. Tai pirmasis toks gausiai iliustruoto leidinio pavyzdys Lietuvos įtraukiosios leidybos istorijoje. Aprašų autorėmis tapo LNM redaktorės Marytė Slušinskaitė ir Nijolė Deveikienė. Joms tai buvo pirmoji tokia patirtis, todėl prieš pradėdamos darbą dalyvavo mokymuose, kuriuos organizavo LAB. LNM kartu su doc. dr. Laura Martinkute muziejinių kompetencijų ugdymo programos „Marta“ rėmuose taip pat surengė vidinį seminarą Lietuvos muziejų darbuotojams apie įtraukiąją leidybą ir iliustracijų aprašymą – tai ne tik sustiprino teorinį pasirengimą, bet ir paskatino muziejaus leidybos praktikos žvilgsnį iš kitokios skaitytojo perspektyvos“, – pažymi I. Rinkevičiūtė.

Skaitmeninio leidinio maketavimas pareikalavo adaptuoti įprastus dizaino sprendimus – kai kurie vizualiniai pasirinkimai, įprasti spausdintame leidinyje, buvo neefektyvūs ar net trukdė prieigai. Buvo atsisakyta fono spalvų, pergaltvota iliustracijų ir jų pavadinimų tvarka, kad būtų užtikrinta loginė skaitymo seka.

Šio leidinio rengimą aktyviai palaikiusi LNM generalinė direktorė dr. Rūta Kačkutė tikisi, jog įtraukioji leidyba taps kokybiniu posūkiu ne tik LNM, bet ir Lietuvos muziejų leidyboje ir taip liudys vertybinį pasirinkimą: „Norime atverti pasakojimus visiems – nepriklausomai nuo to, kaip žmogus skaito, mato ar girdi. Būtent dėl to rinkomės eiti šiuo keliu, nepaisyti papildomų techninių žingsnių, nes prieinamumas – tai ne kompromisas, o šiuolaikinės kultūros kokybės standartas“.

Kodėl reikia įtraukiosios leidybos?

Įtraukiosios leidybos tikslas – kad kiekvienas žmogus, nepaisant jų regėjimo, skaitymo gebėjimų ar amžiaus, galėtų skaityti tą patį leidinį.

„Tai leidžia išvengti atskirties ir suteikia galimybę visiems skaitytojams naudotis ta pačia informacija tuo pačiu metu, be laukimo ar adaptacijų, nereikalauja išskaidymo į „specialią“ ir „bendrą“ versiją. Jis iš karto kurtas taip, kad atitiktų kiekvieno skaitytojo poreikius“, – sako LAB direktorė Inga Davidonienė.

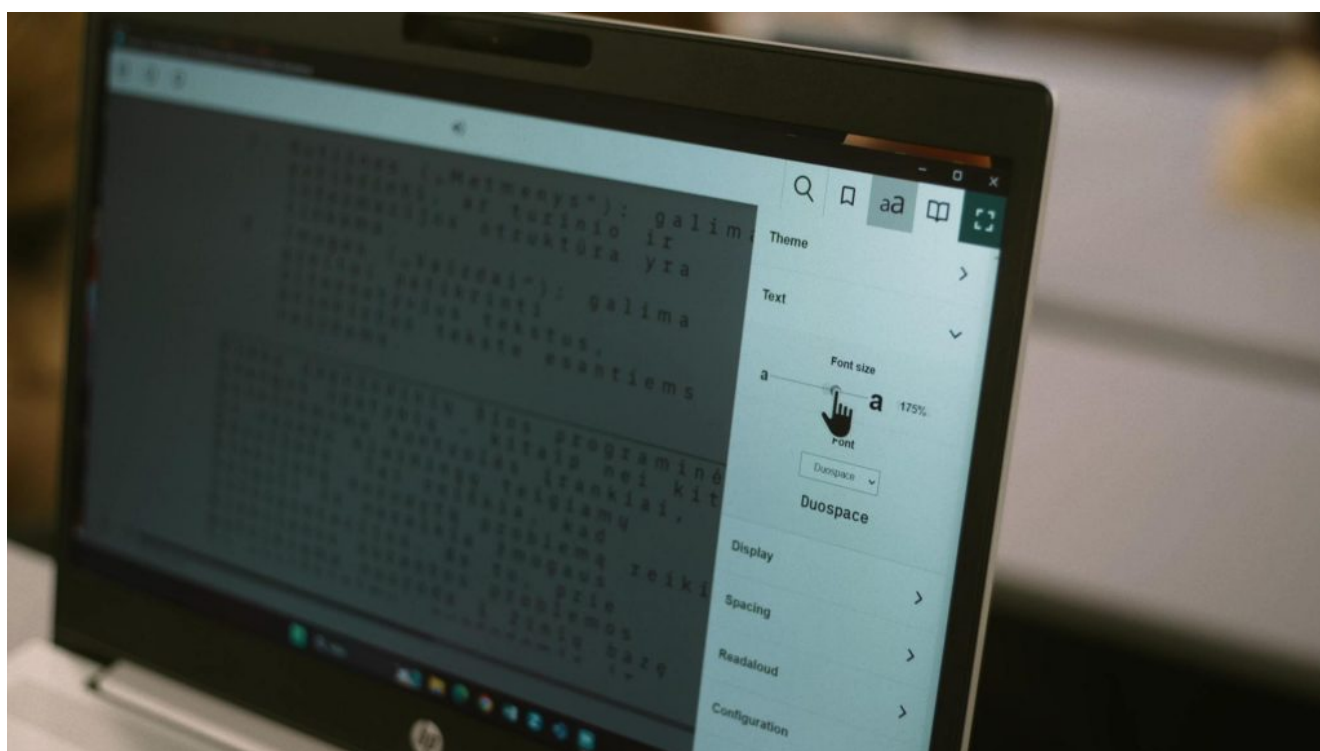
EPUB formatą galima skaityti kaip įprastą elektroninę knygą, tačiau kartu jis suteikia skaitytojui galimybę keisti teksto dydį, šriftą, tarpus tarp raidžių ir eilučių, pasirinkti jam tinkamą spalvų kontrastą. Toks lankstumas svarbus ne tik silpnaregiams – jis itin reikalingas žmonėms, turintiems disleksiją, neurosutrikimų, ar senjorams, kuriems tekstas tampa fiziškai sunkiau įskaitomas.

„Dažnai manoma, kad prieinamumas aktualus tik neregiam. Tačiau iš tiesų jis keičia skaitymo patirtį ir tiems, kurie tiesiog kitaip priima tekstą, lengviau įsitraukia klausydamiesi ar derindami skirtingus jutiminiuosius kanalus“, – patikslina I. Davidonienė.

EPUB leidinys suderinamas su ekrano skaitymo programomis, kurios tekstą perduoda balsu arba skaitmenine Brailio eilute. Tinkamai sužymėta teksto struktūra (pavyzdžiui, pažymėtos antraštės, pastraipos, nuorodos) leidžia skaitytojui greitai naviguoti, o ne vien tik nuosekliai skaityti nuo pradžios iki pabaigos.

Dar viena svarbi funkcija – galimybė klausytis leidinio, pasitelkus lietuvišką balso sintezę. Tokia skaitymo-klausymo patirtis ypač naudinga turintiems skaitymo sutrikimų ar skaitantiems judant.

„Toku atveju garsas ir tekstas yra susinchronizuoti, t. y. skaitoma vieta pažymima kita spalva, kad tekstą būtų lengviau sekti. Be to, šiame leidinyje nėra atsisakoma vaizdinės informacijos, kaip dažnai nutinka kuriant garsines knygas. Prieinamas leidinys EPUB formatu leidžia ir matyti, ir girdėti, ir suvokti iliustracijų turinį per jų aprašus. Toku būdu net skaitytojai, nematantys vaizdo, nepraranda informacijos – jų patirtis tampa lygiaverte“, – paaiškina I. Rinkevičiūtė.

Įtraukioji leidyba mažiau barjerų daugiau skaitytojų | V. Kalniko nuotr.

Prieinamumas - ne išimtis, o norma

LNK sprendimas rengti leidinį pagal įtraukiosios leidybos principus priimtas dar iki Prieinamumo direktyvos įsigaliojimo. Tai rodo ne formalų pasirengimą atitikti reikalavimus, bet institucinio požiūrio brandą – suvokimą, kad kultūros prieinamumas turi būti integruotas į pačią veiklos esmę.

„Šiuo leidiniu norėjome parodyti, kad prieinamumas gali būti pasiektas be kompromisų estetikai, turiniui ar kokybei. Priešingai – jis plečia mūsų supratimą apie tai, kam ir kaip kuriame“, – teigia J. Brukštutė-Šimkė.

Šis pavyzdys tampa ypač reikšmingas sektoriuje, kuris ilgą laiką nebuvo elektroninės leidybos inovacijų priešakyje. Muziejai dažnai susiduria su papildomais iššūkiais – gausia vaizdine medžiaga, ribotais techniniais resursais.

„Prieinamumo reikalavimai išaugina leidinio parengimo kainą, reikalauja papildomų žinių, kurių trūksta, todėl girdime, kad elektroninių leidinių esą mažėsią. Tačiau LNM rodo priešingą kryptį ir investuoja ne tik į produktą, bet ir į žmones, kompetencijas, sisteminius sprendimus“, – pastebi I. Rinkevičiūtė.

„Pasaulio dydžio Lietuva“ tapo ne tik pirmuoju prieinamu muziejiniu leidiniu Lietuvoje, bet ir pavyzdžiu, kaip institucinis sprendimas gali būti kultūrinės lyderystės ženklu.

„Leidiny „Pasaulio dydžio Lietuva“ nėra vienkartinė išimtis – jis žymi kryptį, kurią LNM pasiryžęs tęsti, nes matome tame prasmingą socialinę pareigą – kalbėti visiems, būti matomiems ir girdimiems plačiai auditorijai. Šiuo metu muziejus, bendradarbiaudamas su LAB, rengia ir kitą leidinį, kuriame prieinamumo principai taikomi nuo pat koncepcijos kūrimo pradžios – tai parodos „Istorija vizgina uodegą“ lydimasis leidinys. Tai bus nemenkesnis iššūkis, nes šis leidinys vaikams yra gausiai iliustruotas. Atskirai verta paminėti, jog LAB imsis šio leidinio įgarsinimo su savo diktoriais. Iliustracijų aprašus jau rengia pati leidinio autorė, pasitelkdama kolegijų patirtį iš „Pasaulio dydžio Lietuva“ projekto“, – sako R. Kačkutė.

Įtraukusis leidinys „Pasaulio dydžio Lietuva“ prieinamas [LNM internetinėje parduotuvėje](#).

Vaizdas iš LNM parodos „Pasaulio dydžio Lietuva“ Istorijų namuose | A. Bėkštos nuotr.